

ŽIV, ŽIV!

(Odlomek iz avtobiografije)

Veno Pilon

Iz dokumentov vem, da sem se rodil v Ajdovščini, in Haidenschaft, in Aidussina, ki leži na temeljih starega rimskega Castruma ad Frigidum. Tam, kjer je domača burja zaobrnila rimskim vojščakom kopje proti njim samim, kakor pravi legenda. Na meji med vzhodom in zahodom. Na meji primorske province in Kranjske dežele, na prelomu dveh stoletij, ko se je človeški razum začel motorizirati. Učeni horoskopeži so mi povedali, da je bila noč 22. septembra, ko sem zagledal svet, v znamenju Venere-Device, ki je zbledela pred Tehnico.

Tako sem začel živeti že pod dvoglavim orlom. Oče in mati se še nista mogla dobro sporazumeti, ker je Menigo, Dominik prišel iz Furlanije, Urška je pa bila Vipavka in je vsak od njiju govoril le po svoje, furlansko in slovensko. Krstila sta me za Venceslava, ne zato, ker je bil ta visoki pokrovitelj najbližji svetnik v domači pratiki, oče — nepismen predstavnik stare kulture — ni znal brati, izgovoril je ime le s težavo, ko so mu dopovedali, da je takó ime tudi ajdovskemu mlinarju Wenzlu Jochmannu, ki da daje moko pekom tudi na kredit. V očetovih ustih sem postal »Vensil«, v materinih »Vencelj«, šele šola me je venčala in slavila z »Venceslavom«; šturska mularija, sovražna ajdovskim liberalcem, me je pozneje nesramno izzivala čez Hubelj — »Veno«.

Z očetom se je priselil v ajdovsko krstno knjigo Domenico PILLON. Iz teh dveh LL, najbrž pomotnih, še danes sklepam, da je nekdo od prednikov prišel z Napoleonom v Italijo, kjer je vrgel puško v furlansko koruzo in se na tem mestu oženil. Otipljivih dokazov za to trditev pa nimam, ker je bil matični arhiv v Mossi v Furlaniji med prvo vojno uničen. Edini dokaz bi bila očetova »muha« pod spodnjo ustnico na bradi, kakršno so nosili Francozi pod tretjim Napoleonom; in cela stran Pilonov v pariškem telefonskem imeniku, ter ulica »Rue Germain Pilon« na razuzdanem Montmartru, po slavnem francoskem

kiparju, na katerega se tako rad sklicujem. Odločno pa odklanjam vsakršno sorodstvo s Fra Pilone, romantičnim, čeprav dobredelnim in simpatičnim italijanskim banditom. V Ameriki živi Pilon kot junak v Steinbeckovem »Tortilla-Flat«, ki se je prevedel v Slovenijo in živi stisnjen v izjemen eksemplar na »Polentarski polici« Cirila Kosmača.

Ob koncu prejšnjega in v začetku sedanjega stoletja se je velik del ajdovskih hiš delil na tri bogatine: Casagrande, Bianchi in Bolaffio. Oče Menigo se je po nekaj letih bivanja v Vipavi kot pekovski delavec pri Bratinu nastanil s svojo družino »v gasi pod kolono«, v hiši židovskega trgovca Bolaffija. Na koncu te mračne gase, tako pravijo, sem ob prehodu poletja v jesen zagledal luč sveta, istočasno kakor Bolaffijeva hčerka, v mojo nesrečo. Ker bogata Bolaffijevka ni mogla dojeti slabotne punčke, jo je z mojo materjo zamenjala z menoj: Tina se je na proletarskih prsih bogato razcvetela, jaz pa na bogatih tako ovenel, da sem zaradi menjave mleka (s katoliškega na židovsko) v prvih dveh letih življenja »pri sveči« trikrat gledal smrt, pa sem se le odločil za življenje, čeprav mi ni šlo na smeh. Bogata židinja se ni zmenila za mojo bolezen, zdravniška veda pa tudi ni vedela, kaj bi z menoj. Tako sem že ob vstopu med žive na lastni koži preizkusil socialno krivico. O socialnih pravicah in zahtevah pa še ni bilo govora v družini.

Nobena žavba ne žegen mi nista pomagala, dokler me ni Menigov maslen kifelje in poln kozarec terana, v katerega je oče bolj verjel kakor v boga, po dveletnem boju s smrtjo, o veliki noči čudežno zbudil k življenju, kateremu bom najbrž iz hvaležnosti ostal zvest do groba.

Po tem čudežu se je Menigova družina približala gospodi. Casagrande je Menigu odprl pekarno in mu dal v najem sosednjo hišico, ki je kmalu postala pretesna naraščajoči družini. Edini spomin na otroška leta je družinska fotografija, na kateri zelo modro gledam v svet z očetovih kolen, brez te slike, ki jo je posnel fotograf na grajskem dvorišču, bi res ne vedel, da sem že takrat živel.

Skozi temo spominov sem pristopical med šolske klopi, kjer sem si brez truda prisvojil same enojke v spričevalu, le za eno uro odsotnosti, ki sem si jo samovoljno privoščil za pohajanje, sem se moral zvečer narediti bolnega, da me je mogla mati opravičiti pred šolskim zakonom. Ko je učiteljica Legovich napisala na tablo »biba leze, polž gre«, sem se seznanil s prozo in se smejal »bibu«, pa ne vem zakaj. Vem pa, da sem v prvem razredu vščipnil učiteljico v zadnjo plat: s tem sem hotel svojim porednim tovarišem dokazati, da nisem vedno

tako priden, kakor me opravljajo. Učiteljici pa je moja predrznost najbrž ugajala, ker me ni hotela, na mojo žalost, kaznovati.

Ni dokaza, ali sem že v prvih razredih risal ali ne, tako da skoraj ni mogoče zapisati: »Že v zgodnji mladosti — — —« Gotovo pa je, da sem razen barvanih figur za božične jaslvice rad gledal tudi posvetne podobe, pozneje posebno take, ki bi jih še ne smel videti. Zaradi »umetnosti« nisem še grbančil čela do desetega leta, čeravno sem nastopil pri gledališki predstavi, ki smo jo šolarčki v lastni režiji priredili v grajskem kurniku. Da, pel sem tudi v otroški skupini pri cerkvenem zboru, dokler niso »ta veliki« pevci zaradi nas »mulcev« stavkali in me z mehom potisnili za orgle.

Medtem sem rasel, pa ne dovolj hitro, zaradi česar sem se pozneje pogostoma kesal. Doma sem skladal polena, vozil vodo z daljnega Hublja, raznašal v košu očetov kruh po sosednjih vaseh, v presledkih pa sem v botegi doma jel piškote in napolitanke. V prikradenem času sem z Guštinetovim Gusteljnom-Lulikom prav rad pobiral konjske fige po placu in nasutih cestah, zlasti ob poletnih velikih manevrih c. kr. kavalarije. Na splošno sem se pa vedel dobro in resno: mati me je pogosto pošiljala po očeta v krčmo, kjer sem ga moral potrpežljivo čakati, da je odigral »še eno briškolo, še zadnji trešet« in še enega, ki pa ni hotel biti nikoli zadnji. Mati pa je medtem iskala trošta (saj Trošt je bilo njeno družinsko ime) v cerkvi.

Prva zavest o slikarstvu se je v meni zbudila, ko me je učitelj Turk pred starši pohvalil za narisane Miklavža, osnutek za veliko-nočne menihe (masleno pecivo), in me nato vzel za pomočnika pri slikanju velikega odrskega zagrinjala v Bratinovi dvorani. Kako veličastna se mi je zdela ta vodna roža — šele na starost sem zvedel, da je bil le navaden lokvanj rožnate barve — na plavi — nisem še poznal sinje ali modre barve — vodni gladini, nad katero je bilo z zlatimi črkami napisano:

*Ptica brez perut je mrtoa stvar,
kaj je meni svet brez petja mar!*

Tako sem se spoznal s poezijo, ob naslikani vodi pa z oslovskim kašljem.

Še preden sem se izkašljal, je Turk rekel moji materi: »Zaradi kašlja bo šola še nekaj časa zaprta in škoda za fanta, da izgublja čas. Fant dosti obeta, pošljite ga v Gorico v šolo, da mu ne bo treba v življenju trpeti.« Meni ni posebno ugajala učiteljeva modrost, saj je tudi nisem razumel, mati pa je poznala trpljenje po vseh katoliških predpisih, zato me je že v duhu videla, kako se kakor gospodje spre-

hajam v belih hlačah in s palčko, ki je s srebrom okovana. Oče se za Turka ni zmenil, še manj pa za bele hlače, saj je v belih hlačah vse noči prenašal in premešaval kvintale moke.

Nihče mi ni povedal, kaj je »ročepila« (*erysipelas*), ki sem jo iztaknil v obliki male, vijoličaste otekline na svojem desnem stegnu. Stara Hladovka s čarovniškim pogledom pod črnimi, košatimi obrvmi, ta je pa znala marsikaj. In mati je razen Bogu tudi njej verjela. Hladovka me je peljala pred svojo staro skrinjo, mi odpela hlače, da se je pokazala »ročepila«, med odpiranjem in zapiranjem škripajoče skrinje je prekriževala staro, skrhano pilo in oslo na mojem stegnu in nerazumljivo mrmrala. Tako je moja »ročepilo« spravila v svojo skrinjo, na to nisem pozabil.

Prezgodaj sem zlezel na konja, z njim je oče prevažal kruh po dolini. To pot je pripeljal z vojaške dražbe v Sežani žival na visokih nogah. Konj, ki je bil vajeen samo jezdeca oficirja, se je ob ponižanju pred očetovim vozom upiral in je zdivjal, ko sem ga brez uzde zajahal k napoju. Z zlomljeno roko sem se zavlekel pod posteljo in čakal, da me oče ozdravi z jermenom po nagi: Da si zapomniš!

Kakor čudo iz sanj sem zagledal prvo lokomotivo na cesti pred županovo hišo, s strašnim spoštovanjem pritisnil na gumb prve električne žarnice v izbi, prvič odprl vodovodno pipo. Razlage tem čudom nisem iskal, vedel sem samo, da se vsemu temu pravi: napredek. In Ajdovščina se je ponašala s svojim naprednjaštvom.

V tem času sem se vpisal »v šolo« pri Mariju, ki me je naučil nekaj nemških besed in vojskovanja na Školju v vzorno organizirani otroški armadi z lesenimi sabljami in čakami iz sladkornega papirja. Kot sosed sem skozi okna stranišča dobavljal ves vojni material, za kar sem bil odlikovan s tremi zvezdami.

Že kot otrok sem gledal z izbuljenimi očmi na Casagrandove čez dvorišče, posebno ko se je tam za oknom ob tisočernih svečkah zableščala do stropa visoka jelka, in sem nestrpno čakal na vabilo, da snamem tudi jaz kakšno darilce z nje. Med počitnicami na realki pa je sosedova hiša postala zame pravi kulturni hram: od tam se je z gramofona prvič oglasil Caruso, kasneje pa je na dvorišču mrzlično vztrepetal prvi avtomobil v dolini. Najbolj sem pa prežal na obiske Milana Klemenčiča: da obrnem njegovo pozornost nase, sem sušil na oknu svojo prvo oljnato sliko, in sicer tako, da je morala visoka postava akademskega slikarja z glavo zadeti vanjo. Od takrat so se domačini pogostoma ozirali na najino družbo, res čudno družbo, saj sem mu, dolginu, segal komaj do popka. Na njegovem domu v Šturijah sem večkrat občudoval njegove prefinjene lutke v bogatem reper-

toarju Pozzijevih iger za marionetno gledališče. Tokrat sem ob izviru Vipave »Pod skalco« videl slikati profesorja Gvajca v dokolenskem sivem modnem jopiču, z belo krizantemo v gumbnici: tedaj se mi je zazdel slikarski poklic res nadvse imeniten in zapeljiv.

IZ MODERNE POLJSKE LIRIKE

POT DOMOV

Julian Przyboś

Kot orel vrtel se je beli vrtinec snega.

Bataljon je nabil orožje.

Jaz, šibki fantè — kot navdahnjen od prave puške —
korakal sem s prvimi
v vrsti Časti.

O, strojnica, strojnica — sredi srca
vse bolj je udarjalo v strahu in sreči,
goreči močnó, kot smodnik zagori!...

Utrujen, z jekleno čelado na glavi,
nedolžno položil sem prst k petelinu,
kot hotel bi komu priseči.

Jaz, šibki fantè — ki v nahrbtniku nosil je Poljsko.

— Nagnan iz tovarn se pomika
po mestu marš, v katerem umiraš
in v njem kot od ran drgetaš od sovraštva, ko salve
prebadajo delavske vrste.

Vmes padeš še ti.

Glej — tvoja čelada se skozi rešetke svetlika.

V Svobodi ta zid še čvrsteje stoji.

In puška nekdanja, očiščena vse fantazije,
zdaj strelja za Dom,

na katerem

sedijo

Presvetli,

Škrlatni

trebuhi in zadnjice —

— Fantè zmagoviti iz leta osemnajstega!